

У. Я. Стамбульська, В.І. Лушчак

Прикарпатський національний університет
імені В. Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76025, Україна,
тел.: 8 (03422) 714 683, e-mail: lushchak@pu.if.ua

ВПЛИВ БАКТЕРІЙ РОДУ *RHIZOBIUM* НА КОНЦЕНТРАЦІЮ ПІГМЕНТІВ І КРОХМАЛЮ У РОСЛИН ГОРОХУ

*Вивчено вплив інокуляції бульбочковими бактеріями роду *Rhizobium* на концентрацію пігментів і крохмалю у рослин гороху посівного – *Pisum sativum* L. На початкових етапах онтогенезу гороху концентрація хлорофілу а і антоціанів була більшою, порівняно з контролем у всіх інокульованих бактеріями рослин. Обробка місцевими штамами RRL7, RRL8, RRL11 і референтним штамом *Rhizobium leguminosarum* 245a не впливала на концентрацію каротиноїдів у листках протягом всього періоду онтогенезу рослин гороху. Концентрація крохмалю у фазі 4-5 листків в рослинах *Pisum sativum* L., інокульованих бактеріями штамів RRL8, RRL11 та 245a, була нижчою, порівняно з контролем.*

Ключові слова: бульбочкові бактерії, горох посівний, пігменти, крохмаль.

У симбіозі з бульбочковими бактеріями при сприятливих умовах бобові рослини здатні засвоювати атмосферний азот [7]. Азот, нагромаджений у рослинах бобово-ризобіальними системами, розглядається як потужний фактор підвищення родючості ґрунту, заощадження мінеральних азотних добрив, зменшення забруднення навколишнього середовища шкідливими сполуками [3]. У бобових рослин існує тісний взаємозв'язок між процесами фотосинтезу і азотфіксації. Від азотного живлення залежить вміст пігментів у листку, перш за все, хлорофілу, а також каротиноїдів [5]. На даний час проводиться інтенсивний пошук нових високоефективних штамів азотфіксуючих бактерій, які можуть забезпечити потужну фіксацію азоту, сприяти прискоренню процесів фотосинтезу, що, в свою чергу, призведе до збільшення врожаю бобових культур [6, 7, 9].

Метою роботи було вивчення впливу бульбочкових бактерій гороху, виділених на території Івано-Франківської області, на концентрацію пігментів і крохмалю в листках *Pisum sativum* L.

Матеріали і методи

Об'єктом дослідження були швидкорослі бульбочкові бактерії *Rhizobium leguminosarum* bv. *viciae* штамів RRL7, RRL8, RRL9 і RRL11, ізольовані з рослин гороху посівного на території Івано-Франківської області. Для порівняння ефективності місцевих штамів використовували високоефективний штам *Rhizobium leguminosarum* 245a, отриманий з колекції Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного.

Бактерії вирощували при 28 °С на шейкері (120 коливань за хвилину) в рідкому живильному середовищі такого складу (г/л): глюкоза — 10,0; K_2HPO_4 — 0,5; MgSO_4 — 0,2; NaCl — 0,1; CaCO_3 — 3,0; дріжджова вода (рН 6,8) — 100 мл [8].

Польовий експеримент був проведений на базі дендропарку „Дружба” Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (м. Івано-Франківськ) на дерново-підзолистих ґрунтах. Стерилізоване насіння гороху сорту Альфа обробляли суспензією різних штамів бульбочкових бактерій і висаджували на випадково розташовані ділянки (2,0 м x 1,5 м). Ширина міжрядь була 15 см, глибина загортання — 5 - 7 см. Інокуляційне навантаження $\sim 1,2 \cdot 10^8$ клітин на насінину. Насіння рослин контрольних варіантів замочували у воді. Відбір експериментального матеріалу проводили тричі впродовж вегетаційного періоду гороху на фазах 4 - 5 листків (14 днів після появи сходів), бутонізації (30 днів після появи сходів) і цвітіння (42 дні після появи сходів).

Пігменти екстрагували з листків рослин гороху 96 % етанолом та спектрофотометрично визначали концентрацію хлорофілу *a*, хлорофілу *b*, каротиноїдів та антоціанів з використанням відповідних коефіцієнтів абсорбції [12, 14]. Концентрацію крохмалю визначали за принципом утворення забарвленого комплексу крохмаль-йод [11], використовуючи для побудови калібрувального графіка водорозчинний картопляний крохмаль. Поглинання комплексу крохмаль-йод визначали спектрофотометрично при довжині хвилі 600 нм.

Статистичну обробку результатів здійснювали за допомогою комп'ютерної програми MYNOVA [10], використовуючи критерій Стьюдента. Дані представлені як середнє $\pm$ похибка середнього ($M \pm m$).

Результати та їх обговорення

Для оцінки ефективності бульбочкових бактерій використовують різні показники, серед яких і вміст фотосинтетичних пігментів в листках [1, 5]. Як відомо, симбіотична азотфіксація функціонально пов'язана з фотосинтезом [6, 9]. Це пояснюється тим, що фотосинтез забезпечує бульбочкові бактерії асимілятами та енергетичними ресурсами, а бактерії, в свою чергу, — фотосинтетичний апарат рослини азотними сполуками [5, 9]. Одним із показників, який вчені пропонують використовувати при відборі і селекції ефективних штамів бульбочкових бактерій, є вміст хлорофілу у рослинах [1, 6]. Показано, що за умов інокуляції бактеріями штамів RRL8 та RRL9 концентрація загального хлорофілу (табл. 1) у фазі 4-5 листків була більшою, порівняно з контролем, на 28 % і 18 % відповідно. У фазі бутонізації у рослин, оброблених бактеріями штаму RRL9, значення даного показника були нижчими порівняно з контролем у 1,3 рази. Концентрація загального хлорофілу, при інокуляції бактеріями штамів RRL7, RRL11 і 245а на початкових етапах розвитку рослин, була нижчою і не відрізнялась від контролю у фазах цвітіння і бутонізації. З літератури відомо, що існує позитивний зв'язок між інтенсивністю азотфіксації в бульбочках і вмістом хлорофілу *a* в листках, незалежно від особливостей рослин-господарів і симбіотичних властивостей штамів бульбочкових бактерій [4]. У фазі 4 - 5 листків у рослин, інокульованих бактеріями досліджуваних штамів, концентрація хлорофілу *a* в листках була більшою, порівняно з контролем (табл. 1). Тобто, після обробки бульбочковими бактеріями інтенсивна фіксація азоту може відбуватися вже на ранніх фазах росту гороху. На початкових етапах онтогенезу

у рослин, оброблених бактеріями штамів RRL8 і RRL9, концентрація хлорофілу б була більшою, порівняно з контролем на 32 % та 21 % відповідно, і відбувалось достовірне її зниження протягом розвитку гороху (табл. 1). У рослин, інокульованих бактеріями штамів RRL7, RRL11 і 245а, концентрація даного пігменту у фазі 4 - 5 листків була нижчою відносно контролю, а у фазах бутонізації і цвітіння залишалася незмінною.

Таблиця 1

Концентрація хлорофілів у рослин гороху при обробці насіння бульбочковими бактеріями штамів RRL7, RRL8, RRL9, RRL11, 245а

Table 1

Pea plants Chlorophyll content at seed treatment by nodule bacteria strains RRL7, RRL8, RRL9, RRL11, 245a

Фаза	Варіант	Хлорофіли, мкмоль/ г сирової маси		
		(а+б)	а	б
4-5 листків (14 днів після сходів)	Контроль	2,58 ± 0,11	0,98 ± 0,03	1,60 ± 0,08
	RRL7	1,70 ± 0,085	1,29 ± 0,074	0,41 ± 0,025
	RRL8	3,30 ± 0,154в	1,18 ± 0,081	2,11 ± 0,084в
	RRL9	3,05 ± 0,074в	1,13 ± 0,061а	1,93 ± 0,024в
	RRL11	1,86 ± 0,154	1,41 ± 0,132	0,45 ± 0,025
	245а	1,76 ± 0,085	1,35 ± 0,064	0,42 ± 0,025
бутонізація (30 днів після сходів)	Контроль	2,01 ± 0,11	1,47 ± 0,06	0,54 ± 0,05
	RRL7	1,79 ± 0,17	1,34 ± 0,12	0,45 ± 0,05
	RRL8	1,97 ± 0,21	1,49 ± 0,16	0,48 ± 0,06
	RRL9	1,49 ± 0,153	1,11 ± 0,123	0,38 ± 0,033
	RRL11	1,88 ± 0,13	1,39 ± 0,07	0,49 ± 0,07
	245а	1,71 ± 0,14	1,27 ± 0,12	0,44 ± 0,02
цвітіння (42 дні після сходів)	Контроль	1,94 ± 0,16	1,44 ± 0,12	0,50 ± 0,04
	RRL7	2,13 ± 0,14	1,59 ± 0,11	0,53 ± 0,03
	RRL8	2,05 ± 0,14	1,53 ± 0,11	0,52 ± 0,03
	RRL9	1,59 ± 0,126	1,19 ± 0,096	0,41 ± 0,036
	RRL11	2,20 ± 0,16	1,63 ± 0,12	0,57 ± 0,04
	245а	2,24 ± 0,13	1,68 ± 0,10	0,56 ± 0,03

Примітка: ¹ значення достовірно відмінне від контролю з $P < 0,05$, ² $P < 0,01$, ³ $P < 0,025$, ⁴ $P < 0,005$, ⁵ $P < 0,001$; ^а достовірно відмінне від значень для штаму 245а з $P < 0,025$, ^б $P < 0,005$, ^в $P < 0,001$, $n = 3-6$.

Каротиноїди виконують роль допоміжних пігментів і належать до активних компонентів фотохімічної системи хлоропластів [2, 14]. Вони беруть участь у функціонуванні реакційних центрів і світлозбираючих комплексів фотосистем, ефективно виконують захисні функції: знешкоджують триплетний хлорофіл, синглетний кисень, а також супероксидні радикали [13]. Як видно з таблиці 2, інокуляція місцевими і референтним штамми не впливала на концентрацію каротиноїдів у листках гороху протягом всього періоду онтогенезу рослин гороху.

Виняток становили рослини, оброблені штамом RRL9, де концентрація даного пігменту була нижчою відносно контролю у фазах бутонізації і цвітіння у 1,4 та 1,2 рази відповідно.

Таблиця 2

Концентрація каротиноїдів, антоціанів та крохмалю у рослин гороху при обробці насіння бульбочковими бактеріями штамів RRL7, RRL8, RRL9, RRL11, 245a

Table 2

Pea plant carotenoid, anthocyanins and starch concentration at seed treatment by nodule bacteria strains RRL7, RRL8, RRL9, RRL11, 245a

Фаза	Варіант	Каротиноїди, мкмоль/г сирої маси	Антоціани, мкмоль/г сирої маси	Крохмаль, мг/г сирої маси
4-5 листків (14 днів після сходів)	Контроль	0,59 ± 0,03	0,57 ± 0,04	0,11 ± 0,03
	RRL7	0,58 ± 0,02	0,64 ± 0,016	0,09 ± 0,03
	RRL8	0,56 ± 0,03	0,67 ± 0,021	0,05 ± 0,011
	RRL9	0,60 ± 0,02	0,66 ± 0,021	0,06 ± 0,01
	RRL11	0,64 ± 0,06	0,70 ± 0,032	0,05 ± 0,011
	245a	0,61 ± 0,02	0,68 ± 0,012	0,05 ± 0,011
бутонізація (30 днів після сходів)	Контроль	0,69 ± 0,07	0,57 ± 0,02	0,07 ± 0,01
	RRL7	0,60 ± 0,05	0,59 ± 0,04a	0,08 ± 0,02
	RRL8	0,78 ± 0,13	0,48 ± 0,041	0,05 ± 0,01
	RRL9	0,51 ± 0,051	0,52 ± 0,04	0,08 ± 0,02
	RRL11	0,63 ± 0,04	0,50 ± 0,021	0,13 ± 0,04
	245a	0,56 ± 0,04	0,50 ± 0,022	0,12 ± 0,04
цвітіння (42 дні після сходів)	Контроль	0,61 ± 0,03	0,58 ± 0,04	0,13 ± 0,03
	RRL7	0,62 ± 0,05	0,66 ± 0,07	0,04 ± 0,012
	RRL8	0,61 ± 0,04	0,62 ± 0,03	0,14 ± 0,02a
	RRL9	0,49 ± 0,031в	0,48 ± 0,021в	0,06 ± 0,012
	RRL11	0,64 ± 0,04	0,62 ± 0,04	0,10 ± 0,02
	245a	0,67 ± 0,04	0,65 ± 0,04	0,08 ± 0,02

Примітка: ¹значення достовірно відмінне від контролю з P<0,05, ²P<0,025; ³ достовірно відмінне від значень для штаму 245a з P<0,05, ⁴P<0,01, ⁵P<0,005, n=3-6.

Важливу антиоксидантну роль в житті рослин відіграють вакуольні пігменти антоціани. Зростання концентрації антоціанів може бути наслідком дії несприятливих факторів середовища, таких як посуха, ультрафіолетове випромінювання, дія низьких температур, нестача азоту і фосфору, забруднення, а також при інфікуванні бактеріями та грибами [12, 15]. З отриманих результатів видно, що у фазі 4 - 5 листків концентрація антоціанів була більшою, порівняно з контролем, у всіх інокульованих бактеріями рослин (табл. 2). На 30-й день після сходів у рослин гороху, оброблених бактеріями штамів RRL8, RRL11 та 245a, концентрація даних пігментів була нижчою, порівняно з контролем. У фазі цвітіння концентрація антоціанів не відрізнялась від такої в контролі, окрім рослин, інокульованих штамом RRL9, де вона була на 21 % нижчою. Отримані результати узгоджуються з літературними даними, де зазначено зростання концентрації антоціанів при інфікуванні бактеріями та накопичення їх в молодих листках і при старінні рослин [12].

З літератури відомо, що ефективність симбіозу бульбочкових бактерій залежить і від притоку фотоасимілятів у бульбочки на коренях рослин [4]. Продукти фотосинтезу, які утворюються в листках, є основним джерелом енергії для росту бульбочок, дихання бактероїдів і азотфіксації [9]. У фазі 4 - 5 листків (табл. 2) концентрація крохмалю в рослинах *Pisum sativum* L., інокульованих бактеріями штамів RRL8, RRL11 та 245а, була нижчою, порівняно з контролем. Нижчу концентрацію крохмалю в листках інокульованих рослин гороху на початкових етапах росту можна пояснити тим, що в цей період відбувається інтенсивне формування бульбочок, куди і направляється частина ресурсів.

Отримані результати свідчать, що на початкових етапах онтогенезу гороху, рослини, інокульовані бульбочковими бактеріями, мають вищі порівняно з контролем, концентрації хлорофілу *a* та антоціанів, а також відбувається відтік продуктів фотосинтезу в бульбочки. Тобто азотфіксація може відбуватися вже на ранніх фазах росту рослин гороху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипчук А. Ф., Краснобрижа О. М., Леонова Н. О., Танцюренко О. В., Путинська Г. О. Особливості формування та функціонування бобово-ризобіального симбіозу за умов забруднення важкими металами // Физиология и биохимия культ. растений. — 2002. — Т.34, № 1. — С. 63 — 69.
2. Ладыгин В. Г. Биосинтез каротиноидов водорослей и его генетический контроль // Успехи соврем. биологии. — 2001. — № 3. — С. 296 — 317.
3. Коць С. Я. Роль біологічного азоту у підвищенні продуктивності сільськогосподарських рослин // Физиология и биохимия культ. растений. — 2001. — Т.33, № 3. — С. 208 — 215.
4. Мандровская Н. М., Охрименко С. М., Киризий Д. А., Старченков Е. П. Влияние инокуляции азотустойчивыми клонами клубеньковых бактерий на интенсивность фотосинтеза и азотфиксации у гороха // Физиология и биохимия культ. растений. — 1995. — 27, № 3. — С. 169 — 173.
5. Охрименко С. М. Вміст пігментів у рослинах гороху при інокуляції клонами бульбочкових бактерій, стійкими до мінерального азоту // Физиология и биохимия культ. растений. — 2001. — 33, № 6. — С. 535 — 538.
6. Патица В. П., Коць С. Я., Волкогон В. В. Біологічний азот. — К.: Світ, 2003. — 424 с.
7. Патыка В. П., Толкачев Н. З., Бутвина О. Ю. Основные направления оптимизации симбиотической азотфиксации в современной земледелии Украины // Физиология и биохимия культ. растений. — 2005. — 37, № 5. — С. 384 — 393.
8. Теннер Е. З., Шильникова В. К., Переверзева Г. И. Практикум по микробиологии. — М.: Агропромиздат, 1987. — 135 с.
9. Тихонович И. А., Прохорова Н. А. *Rhizobiaceae*, молекулярная биология бактерий, взаимодействующих с растениями. — Санкт-Петербург, 2002. — 567 с.
10. Brooks S. P. J. A simple computer program with statistical test for the analysis of enzyme kinetics // BioTechniques. — 1992. — 13. — P. 909 — 911.
11. Chang C. W. Starch and its component ratio in developing cotton leaves // Plant Physiol. — 1979. — 63. — P. 973 — 977.
12. Gitelson A. A., Merzlyak M. N., Chivkunova O. B. Optical properties and non-destructive estimation of anthocyanin content in plant leaves // Photochem. Photobiol. — 2001. — 74, N 1. — P. 38 — 45.
13. Kato M., Ikoma Y., Matsumoto H., Sugiura M. et al. Accumulation of carotenoids and expression of carotenoid biosynthetic genes during maturation in citrus fruit // Plant Physiol. — 2004. — 134. — P. 824 — 837.
14. Lichtenthaler H. K. Chlorophylls and carotenoids: pigments of photosynthetic biomembranes // Methods Enzymol. — 1987. — 148. — P. 331 — 382.
15. Rossetto M., Vanzani P., Lunelli M. et al. Peroxyl radical trapping activity of anthocyanins and generation of free radical intermediates // Free Radic. Res. — 2007. — 41, № 7. — P. 854 — 859.

УДК 579.64:631.46 + 581.1

У. Я. Стамбульська, В. И. Лушак

Прикарпатский национальный университет
имени В. Стефаныка, ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76025, Украина
тел.: 8 (03422) 714 683; e-mail: lushchak@pu.if.ua

ВЛИЯНИЕ БАКТЕРИЙ РОДА *RHIZOBIUM* НА КОНЦЕНТРАЦИЮ ПИГМЕНТОВ И КРАХМАЛА В РАСТЕНИЯХ ГОРОХА

Реферат

Изучено влияние инокуляции клубеньковыми бактериями рода *Rhizobium* на концентрацию пигментов и крахмала в растениях гороха посевного — *Pisum sativum* L. На начальных этапах онтогенеза гороха концентрация хлорофилла *a* и антоцианов у всех инокулированных бактериями растений была выше по сравнению с контролем. Инокуляция местными штаммами RRL7, RRL8, RRL11 и референтным штаммом *Rhizobium leguminosarum* 245a не влияла на концентрацию каротиноидов в листьях в течение всего периода онтогенеза растений гороха. Концентрация крахмала в фазе 4 - 5 листьев в растениях *Pisum sativum* L., инокулированных бактериями штаммов RRL8, RRL11 та 245a, была ниже, относительно контроля.

К л ю ч е в ы е с л о в а : клубеньковые бактерии, горох посевной, пигменты, крахмал.

УДК 579.64:631.46 + 581.1

U. Ya. Stambulska, V. I. Lushchak

Vassyl Stefanyk Precarpathian National University,
Shevchenko Str., 57, Ivano-Frankivsk 76025, Ukraine
tel.: 8 (03422) 714 683, e-mail: lushchak@pu.if.ua

BACTERIA *RHIZOBIUM* EFFECT ON PIGMENTS AND STARCH CONTENT IN PEA PLANTS

Summary

Influence of inoculation by nodule bacteria *Rhizobium* on the pigments and starch content in pea plants — *Pisum sativum* L. was studied. At the initial stages of the plant ontogenesis, the concentrations of chlorophyll *a* and anthocyanins were higher in all inoculated plants than those in control. The treatment of pea seeds by local wild strains RRL7, RRL8, RRL11 and collection strain *Rhizobium leguminosarum* 245a did not affect the carotenoid concentration in the leaves during the whole ontogenesis period of pea. Starch content in the phase of 4 - 5 the leaves in plants of *Pisum sativum* L. inoculated with the bacteria strains RRL8, RRL11, 245a was lower than in control.

Key words: nodule bacteria, pea, pigments, starch.

